

EPOCA LUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU ȘI BANATUL

Preot prof. dr. Vasile Muntean

Cum just relevă herodoții noștri, Constantin Brâncoveanu s-a afirmat ca unul dintre cei mai importanți cârmuitori ai neamului românesc. Sub domnia lui au înflorit în chip admirabil și cultura, și arta. Cum era de așteptat, marcantului voievod i s-au închinat mai multe studii, inclusiv cărți¹. Pe acest motiv, în comunicarea de față ne vom limita să prezentăm exclusiv anumite aspecte, din sfera culturii și artei, nu înainte de a creiona o latură din viziunea politică a celui ce va sfârși ca mucenic.²

Deși în 1683, în timpul asedierii Vienei de către otomani, Șerban Cantacuzino adusese servicii asediaților prin transmiterea de informații prețioase³, în anul 1688 împăratul Leopold I –neîncrezându-se totuși în fidelitatea domnului muntean –porunci lui Federico Veterani să intre cu trupele în Țara Românească⁴. Între delegații Cantacuzinului, trimiși să discute retragerea generalului austriac în Ardeal, s-a numărat și boierul - logofăt Constantin Brâncoveanu care, prin perspicacitatea sa, l-a impresionat pe Veterani; viitorul domnitor român va corespunda cu acesta până la decesul lui din 1695, în urma sângerosului conflict

¹ Selectăm principalele titluri: A. Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările române în secolele XVI-XVIII*, Ed. Academiei, București 1983, p. 226 și urm.; Idem, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, Ed. Academiei Române și Éditions du C.N.R.S., București-Paris, 1980, pp. 161-185, 190-1, 194 et passim; Șt. Ionescu, *Epoca brâncovenească*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca 1981; *Constantin Brâncoveanu* (red. coord. P. Cernovodeanu și Fl. Constantiniu), Ed. Academiei, București 1989; *Brâncoveanu și epoca sa. Tipărituri aflate în colecțiile speciale ale Bibliotecii Naționale a României*, Ed. Biblioteca Națională a României, București 2008; R. Theodorescu, *Constantin Brâncoveanu între „Casa cărților” și „Ievropa”*, Ed. RAO, București 2012.

² „Printr-un act de cruzime îngrozitor și stupid” – notează N. Iorga în *Literatura bizantină. Sensul, diviziunile, însemnătatea ei*, în „Literatura Bizanțului. Studii” (antologare N- Ș. Tanașoca), Ed. Univers, București 1971, p. 102. A se vedea și M. Păcurariu, *Sfinții daco-romani și români*, Ed. Trinitas, Iași 1994, p. 133-141 și 188 (trimiteri bibliografice; ultimul studiu indicat e cel semnat de I. Barnea, V. Ioniță și M. Păcurariu, *Constantin Brâncoveanu- martir al neamului și al credinței străbune*, București 1989).

³ *Români și asediul Vienei-1683. Culegere de studii*, Ed. Meridiane, București 1983, pp. 7, 46 și 74: românii în număr de 2422 au luptat în oastea de eliberare a polonezului Jan Sobieski (precizare datorată istoricului C. Rezachevici).

⁴ Șt. Ionescu, *op. cit.*, p. 72.

turco-austriac de la Lugoj⁵. Șerban Cantacuzino se stinse din viață mai înainte, într-un mod neașteptat, în octombrie 1688. Urmașul său la domnie, cum spuneam, va fi Brâncoveanu.

Trimișii noului domn ajung din urmă ultima solie a lui Șerban-vodă, cu destinația Viena, la Pojon (Bratislava) și o anunță că „acele ponturi carele le-a făcut Șerban Vodă de le-a dat solilor să le dea la împăratul, acelea și Măria Sa le primește”⁶. Cererile lui Șerban erau formulate în patru puncte; prin ultimul pretindea să i se ofere „Lugojul, Căvăran-Sebeșu (Caransebeșul), Mehedeia (Mehadia), Lipova cu ținutul Amlașului (Almăj) ca să-i fie de moșie...”⁷. Evident, Viena nu e de acord cu pretențiile solicitantului și, cu privire la cedarea unei părți însemnate din Banat, s-a răspuns în termenii următori: „olatele (ținuturile) acelea ce le cer lor moșie cu privilegii împărătești, se câștigă cu multe vărsări de sânge ale nemților noștri și cu multe cheltuieli împărătești și, deci, nu se cade să se dea neamului cantacuzinesc...”⁸.

Cum e știut, Banatul în totalitate va fi eliberat de sub dominația turcească abia în 1716. De altfel, Brâncoveanu deținea în imediata apropiere a Banatului (anume în jud. Hunedoara) patru sate, cunoscându-se nominal doar unul, Trestia, cu mine de aur lângă Băița⁹. Fiind un fervent drept-credincios, era firesc ca același domnitor să sprijine ferm Ortodoxia transilvană în fața prozelitismului catolic (dar, la 1701, rezultatul înfruntării a fost favorabil Romei)¹⁰. De adăugat că la un moment dat – în 1694 – s-a vorbit de intenția alegerii lui Brâncoveanu și ca principe al Ardealului.¹¹

Credem că avea perfectă dreptate marele istoric Nicolae Iorga când, în monumentală sa *Histoire des Roumains*, înfățișa pe mai multe pagini „monarhia culturală a lui Constantin Brâncoveanu”¹², un conducător care realmente avea conștiința valorilor culturale și le promova cu consecvență. Cât a fost posibil, el a susținut material – dar și prin tipărirea cărților de diferite categorii – viața spirituală fie în cuprinsul Țării Românești, fie în celelalte „țări” române, pre-

⁵ *Ibidem*. Vezi și Maria M. Alexandrescu- Dersca Bulgaru, *Campaniile generalului Federico Veterani în Transilvania și Banat (1686-1694)*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, XVII (1999), pp. 184 și 186. Rănit foarte grav, Veterani va sucomba la Caransebeș.

⁶ I. D. Suciu, *Unitatea poporului român. Contribuții istorice bănățene*, Ed. Facla, Timișoara 1980, p. 54.

⁷ *Ibidem* (cu indicații bibliografice); Dan Ionescu, *Șerban Cantacuzène et la restauration byzantine. Un idéal à travers ses images*, în „Études byzantines et post-byzantines” I, Ed. Academiei, București 1979, p. 241; N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria* (ed. G. Penelea), Ed. Științifică și Enciclopedică, București 1989, p. 220.

⁸ I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 55.

⁹ I. Toderașcu, *Unitatea românească medievală*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București 1988, p. 142.

¹⁰ N. Iorga, *op. cit.*, pp. 220-247; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, Ed. Patriarhiei, București 1994, p. 289 și urm.; V. Muntean, *Istoria Bisericii românești*, I, Ed. Marineasa, Timișoara 2009, pp. 131-134 (pentru bibliografie mai nouă).

¹¹ I. Toderașcu, *op. cit.*, p. 193.

¹² N. Iorga, *Histoire des Roumains, VI. Les Monarques*, Ed. Academiei, București 1940, p. 477 și urm.

cum și Ortodoxia din străinătate; această preocupare constantă echivala cu o politică a statului muntean pe tărâmul culturii. În continuare vom da unele exemple de felul în care Țara Românească prin exponenții ei a știut să ajute, în special prin tipărituri religioase (specifice aceluia răstimp), pe „frații” de peste Carpați, munți care niciodată nu au despărțit pe „oamenii pământului”, după expresia lui N. Iorga.

Înainte de a vorbi despre cărțile imprimate în timpul lui Brâncoveanu, „călătoare” în provincia Banatului, să amintim de acel manuscris slavon de redacție sârbă, caligrafiat în Țara Românească pe la jumătatea veacului al XVII-lea, fost un timp la mănăstirea bănățeană Baziaș, și care cuprinde – alături de text – chipurile bunicului și tatălui lui Constantin Brâncoveanu¹³. Mănăstirea în cauză (astăzi sârbească), de la răscrucea secolelor XIV-XV, socotim că are origine română de vreme ce a apărut „într-o zonă de locuire românească și cu stăpâniri nobiliare românești”¹⁴. Și un alt detaliu grăitor: pe filele 12 și 45 ale unui Acatistier kievean din 1790, aparținând respectivei mănăstiri, semna în 1811 ieromonahul român Augustin Negrea¹⁵.

În ceea ce privește tipăriturile, ele au ajuns în Sud-Vestul țării noastre prin donații sau prin cumpărare. Astfel o rudă de a lui Brâncoveanu, anume marele-spătar Mihai Cantacuzino¹⁶, a dăruit vechii biserici lugojene cu hramul „Sf. Nicolae” mai multe volume dintre care menționăm: o *Psaltire* (București, 1694) și un *Antologhion* colegat cu un *Octoih* (Râmnic, 1705-1706)¹⁷; în Banat s-a mai întrebuițat și o *Psaltire* buzoiană din 1703. Referitor la *Antologhion*, trebuie să spunem că a avut o deosebită căutare; s-au semnalat nouă exemplare (la Cârnecea, Folea, Grădinari, Hitiaș, Lugoj, Pădureni, Stanciova, Șipet și Ticvanu Mare)¹⁸, parte din ele fiind procurate în perioada post-brâncovenească. Mult mai devreme, în 1712/13, și-a achiziționat un *Antologhion-Octoih* parohia Grădinari (cărășeană, fostă Cacova) care, pe lângă Chiriadromionul bălgrădean din 1699, mai posedă un *Molitfelnic* râmnician de la 1706¹⁹. De un *Octoih*, la fel de la Râmnic (1706), acum detașat de *Antologhion*, dispuneau

¹³ I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Ed. Mitropoliei, Timișoara 1977, pp. 102-103.

¹⁴ D. Țeicu, *Geografia ecleziastică a Banatului medieval*, Presa Universitară Clujeană, 2007, pp. 67-68.

¹⁵ I. B. Mureșianu, *Cartea veche bisericească din Banat*, Ed. Mitropoliei, Timișoara 1985, pp. 105 și 127.

¹⁶ Împreună cu fratele său Constantin Stolnicul, Mihai Cantacuzino a exercitat o influență aparte asupra nepotului, anume Constantin Brâncoveanu; cf. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, Ed. Enciclopedică Română, București 1971, pp. 138 și 141. Mihai a fost frate cu Șerban Cantacuzino, cum scrie și Florian Dudaș în *Vechi cărți românești călătore*, Ed. Sport-Turism, București 1987, p. 72.

¹⁷ I. B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 205.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 66, 179, 193 și 205; C. Marinoiu, *Istoria cărții vâlcene (sec. XVII-XVIII)*, Scrisul Românesc, Craiova 1981, pp. 123-125; V. Leu, *Cartea veche românească din bisericile Eparhiei Caransebeșului*, Ed. Banatica, Reșița 1996, pp. 16 și 18.

¹⁹ Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 48; † Lucian Mic – P. Bona, *Parohiile Eparhiei Caransebeșului*, Ed. Diecezană, Caransebeș 2012, p. 227.

trei parohii din Timișoara, Lugoj și Oravița Montană²⁰. La Cebza s-a găsit un Octoih bucureștean (tipărit în 1709); alt exemplar, tot de la București, aducea preotul Gheorghe (în 1721) pentru parohia sa Borlova²¹. Însă cel mai utilizat a fost Octoihul târgoviștean din 1712; au ieșit la lumină șapte exemplare, deținute odinioară de localități precum Alioș, Sculea și Zăgujeni²².

De subliniat că în zona Banatului și vecinătăți au circulat și alte „cărți de slujbă”, ori pentru lectură duhovnicească: bunăoară, trei exemplare din *Evanghelia* de la Snagov – 1697, aflate la Peștere (procurată în 1790), la Orșova și la Pecica-Arad²³. Cu *Evanghelia* bucureșteană (din 1693) s-a înzestrat noua catedrală a Lugojului „Adormirea Maicii Domnului”, în anul 1788²⁴. Un *Apostol* buzoian (din 1704) era inventariat la Sacoș iar altuia, bucureștean (din același an), nu i se cunoaște proveniența, adică parohia posesoare²⁵. De notat că din *Liturghierul* de la Târgoviște (1713) ne-au parvenit patru exemplare, existente cândva – câte unul – la Utvin și Vucova, pentru așezarea din urmă fiind cumpărat la 1762²⁶.

Un loc special ocupă *Biblia de la București* (1688), acest grandios monument de cultură, care s-a bucurat de o anumită prețuire la: Timișoara (câteva bucăți), Lugoj, Parța, Potoc, Caransebeș și Iablanița; în total nouă exemplare²⁷. Unele din cele 12 Mineie buzoiene (din 1698) s-au donat, în anul 1724, bisericii „Sf. Gheorghe” din Timișoara de către ierarhul locului, Ioan-Ioanichie Vladislavlievici²⁸. Opt exemplare, apoi, s-au păstrat din *Chiriadodromionul* de la Alba-Iulia (1699). A avut la bază Cazania lui Varlaam, cu o largă circulație în Banat, și s-a imprimat cu ajutorul lui Constantin Brâncoveanu, „patronaș” al Mitropoliei românești ardelenene; el este atestat la: Alioș, Arad, Bulza, Jurești, Măru, Sacoșu Mare, Sărăzani și Sârbova²⁹. Ca și cărți cultice, în Banat s-au mai folosit un *Catavasier* buzoian (1704) și un *Ceaslov* bucureștean slavoromân din 1703³⁰. „Mărgăritarele” Sfântului Ioan Hrisostom (București, 1691) s-au identificat la Comloșu Mare, Pesac, Seceani și Timișoara³¹. De asemenea,

²⁰ I. B. Mureșianu, *op.cit.*, pp. 266 și 53; V. Leu, *op.cit.*, p. 24.

²¹ I. B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 150; I. D. Suci, *Monografia...*, p. 135.

²² I. B. Mureșianu, *op.cit.*, pp. 88, 125, 251, 284. Informație suplimentară, de ansamblu, în *Bibliografia de referință a cărții vechi*, elaborată de R. Stoica, CIMEC, București 1999, pp. 70, 98, 181, 322, 345, 353, 370, 410.

²³ I. B. Mureșianu, *op.cit.*, pp. 227 și 232; Fl. Dudaș, *op.cit.*, p. 174.

²⁴ Fl. Dudaș, *op.cit.*, p. 55.

²⁵ I. B. Mureșianu, *op.cit.*, p. 245.

²⁶ *Ibidem*, pp. 271 și 65.

²⁷ *Ibidem*, pp. 28, 50, 205, 228; V. Leu, *op.cit.*, p. 171.

²⁸ I. B. Mureșianu, *op.cit.*, pp. 264-265, unde apare „Vladisavleavici”, în loc de Vladislavlievici (cf. I. D. Suci - R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, I, Ed. Mitropoliei, Timișoara 1980, p. 160).

²⁹ I. B. Mureșianu, *op.cit.*, pp. 51, 53, 125, 147, 199, 250 și 257; Fl. Dudaș, *op.cit.*, pp. 47, 181, 221.

³⁰ I. B. Mureșianu, *op.cit.*, pp. 88 și 22.

³¹ Fl. Dudaș, *op.cit.*, p. 173, unde în loc de Pesac vedem scris Pătac (posibil eroare tipografică).

lucrarea numită „Carte sau Lumină” - scoasă de Antim Ivireanul la Snagov în 1699³² - s-a conservat în două exemplare (la Timișoara și la Tincova); cele mai multe exemplare s-au descoperit însă în Transilvania.

E regretabil faptul că – din pricina îndelungatei folosiri și deteriorării – au ajuns până la noi numai o parte din tipăriturile epocii brâncovenești, care s-au răspândit în sud-vestul României de azi. În pofida opreliștilor dictate de stăpânirea străină³³, a continuat firește difuzarea – mai frecventă îndeosebi în perioada următoare (post-brâncovenească) – a cărților românești în toate regiunile locuite de autohtoni, implicit în Banat³⁴. Pe lângă factorul de culturalizare, trebuie relevat faptul că acțiunea în cauză a grăbit procesul introducerii limbii române în cult, permisiune oficializată foarte tardiv, în 1790, de către autoritatea bisericească neromânească³⁵. Totodată, această răspândire a cărților de cult (și nu numai) s-a transformat și într-un mobil de apropiere sufletească, de „unire în cuget și simțiri” cu mult înainte de Marea Unire.

Cât despre artă, sub Brâncoveanu s-a cristalizat cu adevărat acel „stil brâncovenesc”, sinteză a unor elemente renaștentiste și baroce, fixate pe vechile tradiții artistice pământene³⁶. Mai de mult s-a lansat ipoteza (după noi, plauzibilă) că blazonul de pe turnul-clopotniță al mănăstirii Hodoș- Bodrog provine din stema lui Constantin Brâncoveanu³⁷. Un reputat istoric de artă a opinat că înseși picturile murale de la aceeași mănăstire au fost „executate de meșteri formați în ambianța școlii de la Hurezi”³⁸, caracterizată atât prin menținerea în linii mari a stilisticii neobizantine, cât și prin adoptarea unor elemente novatoare. Apreciem, însă că fiind datate mai nou în primele decade ale veacului al XVII-lea³⁹, se exclude această posibilitate, dar rămâne valabilă o anume influență din partea

³² *Ibidem*, p. 175. Vezi și F. Djindjihașvili, *Antim Ivireanul – cărturar umanist*, Ed. Junimea, Iași 1982, passim; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, pp. 141-160.

³³ Fl. Dudaș, *op.cit.*, p. 187 și urm.; I. B. Mureșianu, *op.cit.*, pp. 41-42.

³⁴ A se vedea datele și tabelele interesante din cărțile lui Fl. Dudaș (*op.cit.*, pp. 24-27, 41-64) și I.B. Mureșianu (*op.cit.*, pp.52-54, 65-67, 87-92; Idem, *Colecția de artă religioasă veche a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului*, Ed. Mitropoliei, Timișoara 1973, pp. 69-72); plus C. Marinoiu, *op.cit.*, pp. 121-125 (la câteva localități sunt stălcite numele).

³⁵ V. Muntean, *Spiritualitate bizantină și românească*, Ed. Marineasa, Timișoara 2004, p. 184; Idem, *Monografia Arhiepiscopiei Timișoarei*, I, Ed. Învierea, Timișoara 2012, pp. 128-129.

³⁶ Fl. Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed. Univers Enciclopedic, București 2002, p. 170; V. Drăguț – N. Săndulescu, *Artă brâncovenească*, Ed. Meridiane, București 1971; Atanasia Văetiși, *Artă brâncovenească*, Ed. Noi Media Print, București 2011.

³⁷ D. Stoi, *Enigma simbolului heraldic de la Mănăstirea Hodoș-Bodrog*, în „Mitropolia Banatului”, 4/1986, p. 82; Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Ed. Istros, Brăila 2005, planșa XXXVIII (nr. 1: stema familiei Brâncoveanu).

³⁸ V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București 1976, p. 166.

³⁹ Dorina Părvulescu, *Pictura bisericilor ortodoxe din Banat între secolul al XVII-lea și deceniul trei al secolului al XIX-lea*, Ed. Excelsior Art, Timișoara 2003, p. 66.

iconografiei din Țara Românească⁴⁰ și, deopotrivă, de la Muntele Athos⁴¹ cu care Bodrogul a avut legături directe în veacurile XV-XVI.⁴²

În privința picturii parietale de la Lipova este de remarcat că, în anii 1732-35, un colectiv de pictori în frunte cu aromânul Nedelcu Popovici⁴³ a decorat în frescă pronaosul și naosul bisericii lipovene. Se consideră că această lucrare – stratul II de *fresco* – se încadrează, sub mai multe raporturi, în școala de pictură brâncovenească, pictorul principal fiind un reprezentant de seamă al tradiției postbrâncovenești⁴⁴. De la același renumit artist se păstrează în „biserica mare” de la Partoș prețioase icoane⁴⁵. Altminteri, Nedelcu a pictat și la Jebel, având colaborator pe Șerban Popovici (venit și el din Țara Românească, ca și pictorii de la Săraca); Șerban, după toată probabilitatea, a zugrăvit și valorosul iconostas al bisericii din Oloșag⁴⁶.

Cât despre *bogatul* așezământ mănăstiresc Săraca, unii cercetători estimează că prima zugrăvire a avut loc în veacul al XVI-lea, fiind renovată în 1730⁴⁷ prin doi Andrei (părintele și fiul), Iovan (Ioan) și Chiriac (porecla lui Nedelcu Popovici, după unii specialiști sârbi)⁴⁸. Se presupune că cel puțin Andrei - tatăl a lucrat – în anii 1728-1730 – la mănăstirea Bezdin⁴⁹. În teze doctorale recente⁵⁰ s-a confirmat ideea câtorva autori anteriori, că unii membri din grupul hurezean al lui Constantinos (pictorul preferat al lui Brâncoveanu) s-au deplasat și în Banat, unde au zugrăvit icoane și nu numai. Stilul brâncovenesc – pe meleaguri bănățene - s-a sesizat și în cazul înfrumusețării mai multor lăcașuri sfinte (cum am văzut deja în manieră selectivă); el s-a constatat și la bisericile din sudul Ardealului, până în ținuturile nordice ale patriei noastre⁵¹.

Mai sus am oferit cele mai semnificative exemple din cadrul așa-numitei arte brâncovenești, artă ce se extinde până către anul 1730⁵². Ele decelează importanța epocii voievodului-martir pentru Banat, cu realizările sale deosebite

⁴⁰ I. D. Ștefănescu, *Arta veche a Banatului*, Ed. Mitropoliei, Timișoara 1981, p. 39.

⁴¹ D. Părvulescu, *op.cit.*, pp. 65-66.

⁴² Corina Popa, *Arta creștină în România*, III, Ed. Patriarhiei, București 1983, p. 172.

⁴³ D. Părvulescu, *op.cit.*, p. 190, n.14 (cu bibliografie).

⁴⁴ V. Muntean, *Exegeze istorice și teologice*, Ed. Marineasa, Timișoara 2005, p. 89 (cu literatură de specialitate); V. Drăguț, *op.cit.*, p. 214.

⁴⁵ V. Drăguț, *ibidem*.

⁴⁶ V. Muntean, *Exegeze...*, p. 130 (nota: sugestia specialistei Ioana Cristache-Panait din București).

⁴⁷ *Ibidem*, p. 90 (cu bibliografie).

⁴⁸ D. Părvulescu, *op.cit.*, p. 190, n.14 (cu aparatul critic aferent).

⁴⁹ *Ibidem*, fig. 16; Eadem, *Pictură românească din Banat (secolul al XVIII-lea)*, Ed. Graphite, Timișoara 2006, p. 26.

⁵⁰ D. Părvulescu, *Pictura românească...*, pp. 11, 21, 24, 29, 30, 35, 37, 38 și 39 (n. 3); Ioana Ene, *Icoanele brâncovenești și postbrâncovenești din județul Vâlcea (1680-1730). Studiu și catalog*, Ed. Offsetcolor, Rm. Vâlcea 2011, pp. 47 și 48.

⁵¹ M. Porumb, *Icoana românească din Transilvania și Banat*, în „Tabor”, Cluj-Napoca 2008 (articol preluat de pe internet).

⁵² V. Drăguț, *op.cit.*, p. 68.

în sectorul pictural, cu mult mai de preț decât modestele zugrăveli de factură populară, rustică, din nu puține construcții sacre locale⁵³.

Nu putem încheia fără a sublinia și însemnătatea „Societății teatrale române ambulante”, condusă de reșiteanul George Augustin Petculescu (†1889)⁵⁴. Acesta, prin repertoriul trupei sale, s-a străduit să reînvie figuri emblematice din istoria poporului nostru: Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu et alii⁵⁵.

În încheiere, vom reproduce – dintr-un material documentar consacrat culturii teologice din vremea lui Brâncoveanu și semnat de regretatul nostru dascăl Al. Elian – concluziile neîntrecutului polihistor N. Iorga privind întreaga activitate a marelui voievod muntean:

„...Prin acea largă operă de cultură răsăriteană, de cultură în toate limbile Răsăritului [...], prin găzduirea fruntașilor bisericești ai Orientului, Patriarhi, Mitropoliți, dascăli; prin operele lui de ctitorie la toate « locurile sfinte », el a știut, față de regiunile siriene, arabe, caucaziene, supuse ori vasale Turcilor, ca și față de grecoitatea europeană, să înlocuiască pe împărații bizantini de odinioară, ca un urmaș legitim al cărora era privit. Domn autonom în țara lui, înconjurat de prestigiul superior al Cezarilor constantinopolitani, al lui Constantin cel Mare, în întreaga lume a Orientului, aceasta a fost situația lui Constantin Vodă Brâncoveanu”.

Și Iorga termina prin aceste cuvinte care trebuie să ne stimuleze totdeauna:

„Pe când legăturile politice sunt astăzi și se pot sfărâma mâine, pe când succesele dobândite printr-o hotărâre a întâmplării se pierd, lucrurile agonisite prin cultura adânc coborâtă în suflete fac parte din moștenirea veșnică a unui popor”⁵⁶.

⁵³ D. Pârvulescu, *Pictura românească...*, fig. 29 și 30 (spre pildă). În Repertoriul zugravilor și picturilor din Banat în Secolul Luminilor (*Pictura bisericilor ortodoxe...*, pp. 166-196), era bine dacă autoarea ar fi determinat și naționalitatea artiștilor români, în ciuda faptului că ei posedau la nume terminația sârbească –*vici*: Bucurevici este Bucur, Barbulovici este Barbul (D. Gămulescu, *Influențe românești în limbile slave de sud*, I, Ed. Științifică și Enciclopedică, București 1983, pp. 92, 157, 256, 258, 259); Cračun este Crăciun (termen de origine dacică), Diaconovici este Diaconu, Lazarevici este Lazăr (cleric caransebeșean) ș.a.m.d. Cu toate acestea, repertoriul amintit este foarte util, deoarece dă detalii asupra lucrărilor executate de iconarii perioadei considerate, la felurite biserici orășenești ori de sat (din Banatul istoric, înainte de toate).

⁵⁴ V. I. Lăzărescu, Gh. Luchescu, V. Muntean, *Spiritualitate lugojeană*, Ed. Mitropoliei, Timișoara 1993, p. 124.

⁵⁵ I. D. Suci, *Unitatea...*, p. 133.

⁵⁶ Al. Elian, *Bizanțul, Biserica și cultura românească* (ed. V. Muntean), Ed. Trinitas, Iași 2003, p. 208. Să se vadă și I. Dumitru –Snagov, *Monumenta Romaniae Vaticana*, Vatican 1996, p. 140 (scrisoarea viitorului mitropolit al Dristrei, Ioan-Ierotei Comnen, către Constantin Brâncoveanu, expediată de Patriarhia Antiohiei în 1702). Este, aici, doar o mostră a diverselor relații pe care le întreține, la vremea sa, liderul Țării Românești. Pentru „legăturile sale bizantine”, vezi N. Iorga, *Bizanț după Bizanț* (trad.), Ed. Enciclopedică Română, București 1972, p. 181 și urm.